

PRIMERA APROXIMACIÓ A LA DISTRIBUCIÓ DE LES VOCALS MITJANES TÒNIQUES A BERGA¹

Laura FERRER I HUCH
Universitat Autònoma de Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

La pronúncia de les vocals mitjanes tòniques presenta diferències arreu del domini lingüístic català i la distribució d'aquestes pronúncies ha despertat l'interès dels estudiosos de la llengua i ho continua fent, com aquest mateix estudi demostra. Aquestes diferències de pronúncia han servit, en algun cas, per a l'establiment de límits dialectals, però no es donen només entre dialectes, sinó que s'observen dins mateix d'aquestes varietats geogràfiques. Pel que fa a la distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central, s'hi han dedicat diversos estudis: d'una banda, Fabra (1912) va establir els factors que determinen la distribució dels timbres obert i tancat de *e* i *o* en aquest dialecte, que serien els antics canvis evolutius, la tendència a l'obertura en elements nominals i les relacions analògiques.² Més endavant, Badia (1966, 1970) també es va interessar per les vocals mitjanes però, concretament, per la vacil·lació de pronúncies a Barcelona. Encara des d'un punt de vista sincrònic, tant Wheeler (1979 [1974], 2005) com Mascaró (1978 [1976], 2008) o Pi-Mallarach (1997, 2001, 2006) s'han interessat per la distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central i s'han centrat en l'estudi dels efectes contextuais en aquest tipus de vocals. Recasens (1993, 1996 [1991]) també ha volgut fer referència a aquest fenomen, en un cas per llistar contextos en què s'observen alternances referents a la pronúncia d'aquestes vocals en català central i, en l'altre, per descriure realitzacions fonètiques que poden tenir a veure amb qualsevol punt del domini lingüístic.

El present estudi s'emmarca en aquesta recerca dedicada a la pronunciació de les vocals mitjanes tòniques, però no pretén endinsar-se en la investigació sincrònica sobre la distribució d'aquest tipus de vocals en el català central general, sinó que proposa apli-

1. Voldria dedicar un agraïment a la meua família i a les persones que, tot i no poder ser informants, van ajudar a localitzar-ne; als enquestats, per la paciència, la predisposició a ajudar i el bon humor; i a la Mar Massanell, per les seves sempre valuoses observacions. També m'agradaria agrair les observacions fetes pels avaluadors que han revisat la primera versió del treball.

2. Fabra (1912) citat per Mascaró (2008: 79).

car els coneixements relatius a aquest camp d'estudi a l'anàlisi de les pronúncies de les vocals mitjanes tòniques a Berga. Encara que gairebé no n'apareguin referències en obres anteriors, s'observa, en alguns casos, una distribució diferenciada d'aquestes vocals a la capital berguedana (i sembla que també en altres poblacions de la comarca) respecte del que seria general en barceloní i en català central. Si bé és cert que el *DCVB* o el *DECat* recullen les pronúncies de Berga o d'algun municipi pertanyent al Berguedà a l'entrada de certs mots amb una vocal mitjana tònica, i que Recasens (1996 [1991]) i Veny / Pons i Griera (*ALDC*: 2001-2014) fan referència, en alguns casos, a la pronúncia d'algunes paraules al Berguedà, es tracta de referències disperses, però no s'ha dut a terme cap estudi concret sobre les pronúncies genuïnes a Berga referents a aquest tipus de vocals. Per tant, el present treball pretén omplir un buit en aquest sentit i, recollint dades d'autors precedents i aportant-ne de noves, vol contribuir al camp de recerca que ens ocupa.

El que es persegueix amb aquest estudi, fet des de la perspectiva de la dialectologia tradicional com a auxiliar de la gramàtica històrica, és establir quin abast tenen aquestes diferències de pronúncia observades i intentar determinar el perquè de les diferents realitzacions, sota la hipòtesi que hi ha d'haver algun tipus de tendència o regularitat que n'expliqui les diferències. El principal objectiu d'aquest treball és, doncs, fer un estudi descriptiu de la distribució de les vocals mitjanes tòniques a la localitat de Berga per, posteriorment, poder comparar aquesta distribució amb la que es considera general o no marcada en barceloní³ i, per extensió, en català central. A partir de les dades obtingudes, es pretén també establir algun tipus de regularitat o tendència pel que fa a aquesta distribució, ja sigui recurrent a l'evolució històrica dels mots o a qüestions contextuals. Es vol observar, també, si les pronúncies recollides a Berga són més conservadores que les pròpies de Barcelona (pel fet de ser un nucli de població més petit, més mal comunicat i amb menys trànsit de gent) i si la localització geogràfica de la capital berguedana explica l'aparició de certes pronúncies compartides amb altres zones del Principat, però diferenciades respecte de les que es consideren no marcades a la capital catalana i en català central en general.

Referent a l'estructura de l'article, els continguts estan organitzats de la manera següent: en primer lloc, al proper apartat, exposem la metodologia de recerca. A la secció 3, pròpiament el cos de l'article, presentem i analitzem les dades obtingudes, repartint-les en dues grans subseccions, una de dedicada a la vocal mitjana anterior (*e*) i, l'altra, a la vocal mitjana posterior (*o*). Dins d'aquestes subseccions, hi ha diversos apartats en què les dades es presenten i s'analitzen en funció de l'origen de la vocal mitjana tònica en qüestió. A més, a banda dels apartats creats en funció de l'etimologia, al final de la subsecció dedicada a la *e* hi ha un apartat dedicat íntegrament a formes verbals i un altre, a cultismes. Finalment, acabem amb unes conclusions generals, que serveixen de síntesi de les observacions i les conclusions particulars a què s'ha arribat al llarg de tot l'article.

3. Al llarg de tot l'article, fem servir l'expressió «no marcat/ada» per referir-nos a trets o realitzacions que, en una determinada zona, tenen una major freqüència d'aparició o una distribució més àmplia respecte d'altres.

2. METODOLOGIA

El present estudi es basa en les dades aportades per autors precedents i en les que hem pogut recollir mitjançant una enquesta lingüística. Referent a les dades sobre la pronúncia barcelonina, s'han extret exclusivament d'obres anteriors. Tenint en compte que les pronúncies havien de ser tan recents com fos possible i havien de fer referència exclusivament a la parla no marcada de la capital catalana, les dades que s'han pres en consideració són les que apareixen al *Diccionari ortogràfic i de pronúncia* (Bruguera 1998 [1990]).⁴ Tot i això, aquestes dades s'han complementat (i en alguns casos, completat) amb les que aporten altres autors: Coromines, al *DECat*; Alcover / Moll, al *DCVB*; els mateixos autors, a *La flexió verbal en els dialectes catalans*; i Veny / Pons i Griera, a l'*ALDC*. Quant a les dades del parlar de Berga, les hem aconseguit per mitjà del mètode de l'enquesta i, en alguns casos, hem pogut comparar les pronúncies obtingudes amb les que apareixen al *DCVB* o al *DECat* o amb les que recull l'*ALDC* referents a tres localitats berguedanes (Gósol, Castellar de n'Hug i Avià).

2.1. METODOLOGIA PER A L'OBTENCIÓ DE DADES

Abans de res, cal aclarir una qüestió: com hem establert els mots que volíem elicitar? Els termes escollits provenen de dues fonts: de gramàtiques històriques de la llengua catalana (Badia 1984 [1951]; Moll 1991 [1952]), concretament de les seves seccions dedicades al vocalisme tònic, i de l'observació i els propis coneixements de la parla de la localitat. En total, el nombre de termes compilats ha estat de 331, dos-cents onze dels quals provenen de les gramàtiques. A més d'aquests, s'han elicitat altres mots superflus per evitar que els informants s'adonessin de l'objectiu real de l'enquesta⁵ i per poder crear els apartats en què l'hem dividit, basats, com explicarem, en camps semàntics.

L'enquesta que hem creat consta de 470 diapositives, repartides en diverses seccions. En primer lloc, ha estat necessari dividir l'enquesta en dos grans apartats, un amb fotografies i un altre amb frases, per la impossibilitat d'elicitar a través d'imatges les formes verbals o certs mots referents a entitats abstractes. Al seu torn, l'apartat format per frases està dividit en dos subapartats, que es distingeixen pel mètode d'elicitació: en un d'aquests es fan servir frases amb buits i, en l'altre, definicions. Tot i que es pretengués recollir dades sobre aspectes fonètics, l'enquesta no s'ha organitzat seguint criteris d'aquest tipus, sinó partint de camps nociònals. En primer lloc perquè, si l'enquesta estigués estructurada seguint criteris fonètics, l'informant s'adonaria aviat de què interessa per a l'estudi i es podria veure suggestionat per la resposta que creu que ha de proporcio-

4. Al pròleg d'aquest diccionari es deixa clar que les pronúncies que s'hi recullen són les corresponents a les realitzacions no marcades en català central, que són també les pronúncies generals en barceloní.

5. Per no condicionar els informants, els vam dir que era una enquesta referent al lèxic per poder dur a terme un recull de vocabulari i per saber els usos de determinats mots a la capital berguedana.

nar a l'investigador i, en segon lloc perquè, presentant els mots per mitjà de camps semàntics, dotem de sentit allò que elicitem (l'informant entén perfectament que, per exemple, aparegui *pera* sota el paraigua d'*Alimentació*). Per tant, l'organització sobre la base de temàtiques aporta a l'enquesta certa lògica estructural i una major fluïdesa, fet que permet que les respostes donades siguin més espontànies i, per tant, més autèntiques.

Tant en el cas de les fotografies com en el de les frases, la intenció era sempre que els informants diguessin una paraula en concret, que era la que ens interessava per a l'estudi. En cas que diguessin un mot no esperat, vam decidir que s'ajudaria l'informant a arribar a la paraula en qüestió, però sense pronunciar-la mai. Seguint una gradació de més a menys recomanable, les actuacions que vam dur a terme en aquests casos van ser:

- a) Fer ús d'una perífrasi, una descripció, la mímica o la dixi o assenyalament.
- b) La traducció, que consistiria a oferir el mot en castellà a l'informant perquè pugui traduir-lo al català.
- c) Proporcionar el mot a l'enquestat, això sí, sempre a través de l'escriptura, ja que dient-lo influïrem en la seva pronúncia (per sort, pràcticament cap dels mots que vam haver d'escriure anava accentuat. Per tant, la pronúncia tampoc s'ha pogut veure influïda per aquest factor).

2.2. PERFIL DELS INFORMANTS

La intenció de recollir pronúncies tan genuïnes com fos possible va motivar l'elecció de fer l'enquesta a persones majors de 65 anys. Aquests informants van ser escolaritzats durant la dictadura franquista (en castellà) i aquesta circumstància ha afavorit que, en parlar català, les seves pronúncies estiguin menys interferides per la llengua estàndard central, basada en el barceloní. A més, pràcticament no han sortit de la localitat on van néixer i, d'aquesta manera, s'han vist poc exposats a la pronúncia específica d'altres zones.

Un altre requisit indispensable a l'hora d'escollir els informants va ser que tinguessin ascendència de Berga per garantir que la seva parla fos pròpia d'aquesta localitat. Referent al sexe dels informants, res impedia que l'enquesta es pogués realitzar a membres d'ambdós sexes i, per aquest motiu, de 10 informants, 5 són homes i 5, dones. Aquesta tria també ens ha permès d'observar que no es crea cap tendència per raons de sexe ja que, majoritàriament, els informants coincideixen en una mateixa solució i, en casos de divergència, no s'observa un comportament diferenciat entre homes i dones.

Finalment, cal apuntar que hem evitat d'escollir informants lingüistes o amb altres professions relacionades amb la llengua perquè aquestes circumstàncies professionals poden suposar una major consciència del parlant envers les pròpies pronúncies i, per tant, les seves respostes serien condicionades (no espontànies).

2.3. ELICITACIÓ, EMMAGATZEMATGE I TRANSCRIPCIÓ DE DADES

Les enquestes s'han dut a terme al domicili dels informants. Així han estat més còmodes, s'ha evitat la tensió i s'ha facilitat l'espontaneïtat de la parla. Després de donar les instruccions prèvies per a la realització de l'enquesta (dir el mot corresponent a una fotografia o una definició, o proporcionar el terme adequat per omplir el buit d'una frase), s'ha evitat tant com ha estat possible d'intervenir-hi per no influir, amb la pròpia llengua, la de l'informant. Les enquestes s'han gravat per poder recuperar, posteriorment, les pronúncies dels individus i, per fer-ho, s'ha utilitzat un telèfon mòbil perquè és un aparell a què la societat està molt acostumada i, per tant, evita crear una situació incòmoda per a l'enquestat, que ben aviat s'oblida que està essent enregistrat. La durada mitjana de les gravacions i, per consegüent, de la realització dels qüestionaris ha estat de 134 min. A banda de la gravació de l'enquesta, però, s'ha fet també una transcripció directa dels sons rellevants *in situ* per si el mètode exposat anteriorment fallava o no permetia una bona audició de les dades.

Un cop recollides totes les dades, podem dur-ne a terme l'anàlisi. Un aspecte essencial a tenir en compte és que calia tenir els ètims de tots els mots que ens interessaven per poder determinar-ne l'evolució i poder analitzar, sobre la base d'aquesta informació, les dades recollides pel que fa a les vocals mitjanes tòniques. Els ètims han estat extrets majoritàriament del *DECat* i el *DCVB*, tot i que també s'han fet servir les gramàtiques històriques de Moll (1991 [1952]) i Badia (1991 [1952]) i l'obra *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica* (Pérez Saldanya 2013 [1998]).

3. PRESENTACIÓ I ANÀLISI DELS RESULTATS

3.1. VOCAL MITJANA ANTERIOR (E)

3.1.1. Diftong AI

El diftong AI evoluciona cap a una *e* tancada a la major part del domini lingüístic català. Badia (1984 [1951]: 124) exposa els casos en què es forma aquest diftong i en què, per tant, evolutivament s'arriba a una [e]: -AY- (LAICU(M) > ll[é]c), -ASY- (BASIAT > b[é]sa), -ARY- (AREA(M) > [é]ra), -ACT- (LACTE(M) > ll[é]t) i -ACS- (AXE(M) > [é]ix).

Com el mateix Badia exposa (1984 [1951]: 126), però, podem trobar algunes excepcions a aquesta evolució general:

a) Al Pallars, la Ribagorça, Andorra i el Capcir es manté l'etapa *ei* provinent del grup -ACT- (ex: *feit*, *lleit*, etc.).

b) En algunes zones, com la Ribagorça, el Pallars i el Capcir, el resultat acaba essent una *e* oberta. Concretament, trobem aquest resultat a la Ribagorça quan la vocal prové del sufix -ARIU i al Capcir quan prové de -ARIA i, en algunes zones, del grup -ACT-. En canvi, en pallarès hi ha una major freqüència de [ɛ] tòniques que en la resta de parlars occidentals

perquè acaben donant aquest resultat tant els grups llatins -AI-, -ACT-, com els sufixos -ARIU, -ARIA. Ex: MA(G)IS > m[é]s, CARRARIUS > carr[é]rs, COCHLEARIA > cull[é]ra, etc.

Observem ara, referent a la *e* tònica provinent del diftong Ai, algunes pronúncies recollides que hem volgut destacar. En el cas de Berga, com que les dades han estat obtingudes mitjançant una enquesta, podem establir percentatges de pronúncia. Pel que fa a Barcelona, en canvi, només indiquem la solució que, com hem apuntat anteriorment, hem extret d'altres obres, essencialment del *Diccionari* de Bruguera (1998 [1990]):⁶

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Més (< MA(G)IS)	100	0		✓
Només (<i>no + més</i>)	100	0		✓
Plet (< PLACĪTU(M))	100	0		✓
Madeixa (< MATAXA(M))	100	0		✓
Perfet (< PERFECTU(M))	80	20 ⁷		✓
Bes (< BASĪU(M))	50	50		✓
Besa (< BASIAT)	20	80		✓ ⁸
Llec (< LAICU(M))	20	80		✓

Un cop observades les dades i tenint en compte que, teòricament, tot el català central hauria de tenir una *e* tancada provinent del diftong Ai, sorprèn el fet que, en els termes que hem destacat, aparegui en la majoria de casos una [ɛ] a Berga.

Pel que fa a *més*, el *DCVB* registra exclusivament la pronúncia amb *e* tancada,⁹ que dona com a general en català central, nord-occidental,¹⁰ valencià i balear. En canvi, Coromines deixa constància al *DECat* que la [ɛ], tot i ser típica del Pallars, s'estén per l'Urgell, el Cardener, el Berguedà i, fins i tot, el Lluçanès. Amb les nostres dades, es comprova que la pronúncia amb [ɛ] que Coromines anotava en aquest mot és encara present al Berguedà, o almenys a la seva capital de comarca.¹¹

6. Totes les taules que apareixen en aquest estudi presenten la mateixa dinàmica.

7. Com es diu al *DECat* (III, 965a, 38-42), actualment només mantenim perfet com a terme gramatical de conjugació. Per tant, només es podia elicitar en aquest context. Els informants que hem aplegat, però, es van escolaritzar en castellà i aquest fet explica que un d'ells digués directament (pluscuam)/(im)perfecto i un altre pronuncies el mot sense reducció vocàlica total (plusquamp[e]r[ɛ]f[é]cte). Aquestes dues pronúncies amb [e] s'han exclòs de l'anàlisi perquè no es consideren representatives.

8. Hem pres b[è]samà com a referència (Bruguera 1998 [1990]).

9. L'accent gràfic en aquest terme, de fet, representaria també aquesta pronúncia majoritària.

10. En aquest diccionari es fa referència al català central com a *oriental* i al nord-occidental com a *occidental*. Per tant, cal tenir en compte que sempre que fem servir els termes que hem anomenat en primer lloc, al *DCVB* apareixen els darrers.

11. *Només*, que resulta de la unió de *no i més*, aniria a remolc d'aquest últim terme i, de fet, n'hem recollit les mateixes pronúncies.

Referent a *plet*, tant el *DECat* com el *DCVB* recullen una pronúncia amb *e* tancada i només fan referència al fet que, en alguns casos, aquesta *e* es pronuncia acompanyada d'una iod (cal dir que aquesta iod apareix a Berga en un 90 % de les respostes). Tot i que no es documenta en obres anteriors, però, en aquest terme trobem també al Berguedà una pronúncia amb [ɛ]. El mateix passa amb *madeixa* i *perfet* perquè, tot i que només hem trobat referències a una pronúncia amb [e], a Berga hem recollit una *e* oberta.

Pel que fa a *bes*, el *DCVB* presenta com a general la pronúncia amb *e* tancada en rossellonès,¹² català central, nord-occidental i valencià; en canvi, el *DECat* fa referència a una possible pronúncia amb [ɛ]. Segons Coromines, aquesta «pronúncia antihistòrica» (*DECat* I, 776a, 45-57) podria haver aparegut perquè l'ús d'aquest terme va arribar a ser molt artificial al Principat (el terme més comú és *petó*). Així, pel que fa a aquest mot, la pronúncia amb [ɛ] pot ser causada, en alguns casos, pel manteniment d'un estadi de llengua anterior (aquest seria el cas, per exemple, del pallarès, que conserva sistemàticament la pronúncia [ɛ] provinent de A1) però, en d'altres, es podria deure a una reinterpretació de la pronúncia sense tenir en compte l'evolució històrica del mot, fet que explicaria també per què el *DCVB* recull a Mallorca una pronúncia amb neutra tònica. Aquesta reinterpretació s'ha pogut estendre, en alguns casos, a les formes del verb *besar* amb *e* tònica. De fet, el *DCVB* atribueix la *e* oberta de les formes rizotòniques al rossellonès, al català central i a Maó, mentre que Coromines afirma que aquesta pronúncia és esporàdica i no pas general. Les dades que hem pogut recollir a Berga donen la raó a Coromines perquè, mentre que *bes* es pronuncia amb [ɛ] en un 50 % dels casos, només un 20 % dels resultats mostren una *e* oberta en el cas de *besa*. Així, doncs, no sembla que la *e* de les formes rizotòniques del verb *besar* hagi de ser oberta en català central de forma general, i menys tenint en compte que Bruguera (1998 [1990]) recull *b[è]samà* com a pronúncia no marcada en aquest dialecte i, per tant, també a Barcelona.¹³ Tenint en compte l'aparició a diversos punts del domini d'aquestes pronúncies que Coromines anomena «antihistòriques», però, no podem determinar si la [ɛ] de *bes* és, en el cas del parlar de Berga i com en els mots tractats anteriorment, un vestigi d'una pronúncia anterior o si, per contra, va aparèixer després de l'evolució a [e] com a reinterpretació de la pronúncia pel poc ús del terme en qüestió, com sembla que passa en altres zones. El que sí que podem afirmar és que la pronúncia [ɛ] a *besa* és analògica perquè la seva freqüència és força menor que en el cas del substantiu i, de fet, els dos informants que han proporcionat una *e* oberta en el cas del verb havien pronunciat també *bes* amb [ɛ].

Finalment i referent a *llec*, el *DCVB* recull una pronúncia general amb [e] i al *DECat* tampoc es fa referència a cap pronúncia especial en territori central. Partint de les dades recollides, però, observem que, encara que sigui només en un 20 % dels casos, trobem

12. Aquest diccionari fa referència al septentrional o rossellonès amb el terme *pirinenc-oriental*. De totes maneres, és un error atribuir una [e] al rossellonès perquè, en aquest dialecte, [e] i [ɛ] es van confondre en una *e* mitjana. És també per aquest motiu que sempre que parlem de pronúncies generals pel que fa a una *e* tònica, s'ha d'entendre que excloem el català septentrional o rossellonès.

13. Badia (1984 [1951]: 124) també fa referència a la forma verbal *besa* i la fa aparèixer entre els casos en què la *l* s'inflexiona per efecte d'una iod i que acaben donant, per tant, una [e] a pràcticament tot el domini.

una [ɛ] a Berga. Per tant, en aquest mot, tot i que en menor percentatge, també observem a la capital berguedana una realització compartida amb altres zones del nord-occidental. Cal apuntar que no és estrany que, a diferència dels altres casos de manteniment de [ɛ], aquesta pronúncia es trobi en retrocés a *llec* ja que, a més de la pressió de l'evolució general del mot, el so palatal anterior a la vocal tònica n'afavoreix també el tancament.

Com a conclusió d'aquesta secció podem dir que, tot i que la solució amb [e] és la majoritària quan parlem de l'evolució del diftong AI i aquesta és també la pronúncia més general a Berga (*[é]ra, cavall[é]r, ll[é]t, ff[é]t, [é]ix, fr[é]ixe, n[é]ixer, p[é]ixer, etc.*¹⁴), hi ha alguns casos en què s'ha mantingut, en aquesta localitat, una pronúncia amb [ɛ] compartida amb altres territoris i corresponent a un estadi anterior de la llengua.

3.1.2. E breu (ĕ)

Referent a la ĕ del llatí clàssic, va passar a una [ɛ] en llatí vulgar. Aquesta vocal es va tancar en [e] a tot el domini (CASTĒLLU(M) > *cast[é]ll*, VĒNTU(M) > *v[é]nt*, etc.), però es va mantenir oberta davant de certes consonants, també de forma general (Moll 1991 [1952]: 71): davant de L (FĒL > *ff[é]l*), RR (TĒRRA(M) > *t[é]rra*), R + consonant no labial (LUCĒRNA(M) > *llu[é]rna*), grup N'R (DIE-VĒNERIS > *div[é]ndres*) i Ū procedent de -D-, -C_{e,i}-, -TY- (PĒDE(M) > *p[é]u*; DÉCE(M) > *d[é]u*; PRĒTIU(M) > *pr[é]u*).

Tot i que aquestes evolucions són generals a tots els dialectes, Badia (1984 [1951]: 132-133) també apunta que davant d'un nombre menor de consonants (*t* < PT, R + consonant labial, *dr*, i *s* + consonant) podem trobar vacil·lacions en el timbre de la *e*. Partint dels exemples que presenta, aquest autor conclou que els dialectes orientals (central, balear i alguerès) segueixen l'evolució més general i, per tant, presenten una [e] també en aquests casos, mentre que els occidentals (nord-occidental i valencià) vacil·len entre [ɛ] i [e], tot i que tendeixen també a tenir [e]. Aquesta observació donaria suport a la hipòtesi de Kuen (1932-34)¹⁵ segons la qual la distribució de pronúncies en aquest cas es deu al fet que el canvi de [ɛ] per [e] va avançar pel Principat d'est a oest i, per aquest motiu, actuaria de manera més eficient en territori oriental.

Observem ara les pronúncies que hem volgut destacar provinents de E breu (ĕ):

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Llepo (v. LĒPPARE)	90	10		✓
Renta (v. RECĒNTĀRE)	100	0		✓
Nét (analogic de <i>nĕta</i>)	60	40		✓

14. Totes les pronúncies amb què, al llarg de tot el treball, exemplifiquem la parla de Berga són extretes dels resultats obtinguts mitjançant el mètode de l'enquesta.

15. Hem extret aquesta referència a Kuen de Recasens (1996 [1991]: 84).

Pel que fa a *llepo* (v. *llepar*), Coromines considera que el fet que trobem una [e] tant en català central com en mallorquí dona força a la inducció que l'ètim prové de *LĒPP-*, perquè si contingués *Ē* o *Ī*, aquesta vocal hauria evolucionat a neutra tònica en mallorquí *i*, posteriorment, a [ɛ] en català central *i*, per tant, les solucions no serien coincidents (*DECat* V, 158b, 13-22). Suposant que Coromines té raó pel que fa a l'ètim, com que la *Ē* no es trobaria en un context obridor, hauria passat a [e] a tot el domini lingüístic, i més tenint en compte que els sons precedent i següent afavoririen també aquesta evolució. Observant les dades aconseguides a Berga, però, comprovem que aquesta lògica no se segueix, ja que en un 90 % de les respostes trobem una pronúncia amb [ɛ].¹⁶

Referent a *renta* (v. *rentar*), tant el *DCVB* com el *DECat* coincideixen que les formes rizotòniques de *rentar* tenen generalment una [e], tot i que el primer especifica que al Rosselló presenten una [a] i el segon, que trobem una [ɛ] analògica a la meitat nord del Principat (*DECat* VIIb, 40-48). Tot i que al *DECat* només es recullen pronúncies amb [ɛ] a Girona, l'Empordà, la Vall de Camprodon i Centelles, les dades que hem pogut recollir ens indiquen que aquesta pronúncia també arriba al Berguedà, o almenys a la seva capital.

En el cas de *nét*, que es va formar analògicament damunt del femení *néta* (< **NĒPTA*), el *DCVB* documenta una [e] de forma general en central, nord-occidental, valencià i balear.¹⁷ Tot i això, Badia (1984 [1951]: 133) assegura que podem trobar *nét* amb [ɛ] en alguns punts del lleidatà *i*, en l'enquesta que hem realitzat, aquesta mateixa pronúncia apareix a Berga en un 60 % dels casos.¹⁸ Malgrat tot, un 40 % dels informants berguedans ha pronunciat *n[é]t i*, a més, en la resta de casos que Badia cita relacionats amb una evolució no uniforme a tot el territori (*h[é]rba*, *s[é]rp*, *p[é]dra*, *f[é]sta*, *fin[é]stra*, *v[é]spa*), no trobem vacil·lacions a Berga (només apareix [e]), tret característic dels dialectes orientals, que es mantenen sempre fidels a l'evolució *Ē* > [e] en aquests casos.

Tenint en compte tot el que hem observat referent a la *Ē* breu, podem concloure que, tot i que majoritàriament aquesta vocal llatina evoluciona a [e] a la localitat berguedana com passa a la resta del domini lingüístic (en contextos no obridors), hi ha ocasions en què apareix una [ɛ], a diferència del que passa en barceloní i del que, de fet, seria més comú en català oriental. Aquestes pronúncies obertes, a voltes compartides per indrets del territori nord-occidental, es correspondrien amb els casos escadussers de [ɛ] al nord del domini dialectal central de què ja parla Recasens (1996 [1991]: 83).

16. Tot i que ens basem en la proposta de Coromines segons la qual la vocal de les formes rizotòniques del verb *llepar* prové d'una *Ē*, és cert que també és possible que provinguí de *Ē* o *Ī*. En general, aquestes vocals llatines deriven en neutra tònica en mallorquí i en *e* oberta en català central (dos resultats, per tant, no coincidents). De totes maneres, en el cas del verb *llepar*, la vocal radical es troba en un context clarament tancador (va precedida d'una palatal [-ʎ] i seguida d'una labial [-p]) i aquest context pot haver afavorit la realització tancada d'aquesta vocal com passa, per exemple, en *gep*, pronunciat *g[é]p* tant en català central com en mallorquí. En cas que consideréssim que la vocal radical del verb *llepar* prové, doncs, de *Ē* o *Ī*, n'explicaríem les pronúncies com en el cas dels mots amb contextos tancadors en què la vocal tònica prové d'aquestes vocals llatines i que tractarem en el següent apartat.

17. De fet, l'accent gràfic d'aquest terme va en consonància amb aquesta pronúncia majoritària.

18. La pronúncia *n[é]t* ja havia estat recollida per Veny / Pons i Griera (*ALDC*: 2001-2014) a Avià, municipi del Berguedà molt proper a Berga.

3.1.3. *E llarga, i breu (Ē, ĩ)*

Fabra, en el seu article «Les *e* toniques du catalan» (1906), va establir una divisió dialectal basada en el vocalisme tònic, concretament en la *e* tancada del llatí vulgar, provinent de Ē i ĩ (a més del diftong OE, que no tenim en compte en aquest cas). L'explicació diacrònica de l'evolució d'aquesta *e* tancada ens permet d'explicar la distribució sincrònica de pronúncies en els diferents dialectes i, a més, il·lustra també el procés que va passar el català central per arribar a la solució actual: la *e* tancada llatinovulgar es va mantenir tancada en el català preliterari, i el català occidental ha conservat aquesta pronúncia;¹⁹ en canvi, en català oriental la [e] va passar a neutra tònica i aquesta vocal es va mantenir, en general, en balear, però va evolucionar a [ɛ] en català central. L'únic cas en què no trobem una *e* oberta, sinó tancada en català central és quan la vocal tònica està en contacte amb certes consonants que hi exerceixen una influència tancadora, principalment (pre)palatals, tot i que Recasens (1996 [1991]: 85) apunta també la possible influència en aquest sentit de dentoalveolars i labials. Remetent a la bibliografia, hi hauria dues possibles explicacions per a aquest fenomen:

a) Badia (1984 [1951]), Moll (1991 [1952]) o Veny / Massanell i Messalles (2012, 2015) consideren que, en aquests casos, una *e* provinent de Ē o ĩ seria tancada en català central perquè el context tancador frenaria l'obertura de la vocal i, per tant, serien casos de manteniment d'una pronúncia corresponent a un estadi de llengua anterior. Tot i això, hi hauria un subdialecte del català central (el septentrional de transició) que actuaria de manera excepcional ja que, tot i el context tancador, obriria la [e] en [ɛ], seguint la llei general proposada per Fabra.

b) Segons Recasens (1996 [1991]) o Veny (2002 [1978]), els contextos tancadors no van impedir l'evolució regular de la vocal tònica provinent de Ē i ĩ en català central. Per tant, aquesta evolucionaria sempre a *e* oberta i, posteriorment, en cas de trobar-se en un context tancador, esdevindria [e]. D'aquesta manera, la pronúncia tancada seria posterior en el temps. Reforçarien aquesta hipòtesi els mots que presenten una neutra tònica en balear (*estr[ə]lla*, *r[ə]lla*, *ll[ə]i*, etc.), ja que aquesta pronúncia indicaria que es va passar l'estadi de la *e* tancada. També aniria clarament a favor d'aquesta hipòtesi la recollida de pronúncies amb [e] en territoris en què anteriorment s'havia recollit una [ɛ].²⁰ Recasens (1996 [1991]: 85) afirma també que, en molts casos, a les comarques septentrionals del Principat hi ha [ɛ] tot i els contextos tancadors i que, a l'Alt Empordà, hi ha vacil·lacions entre [e] i [ɛ]. Per tant, s'observen diferències de pronúncia entre el barceloní i d'altres zones del català central, específicament del nord-est del Principat. Considerant que la pronúncia amb [e] és posterior en el temps, Recasens (1996 [1991]: 86) afirma que el gironí seria més fidel a la solució més antiga que la resta de subdialectes del català central.

19. En el cas de l'alguerès, trobem també una [e], però per influència del sard.

20. En casos com *adreça*, *sense* o *entre* trobem recollida al DCVB una pronúncia amb *e* oberta a Barcelona o en català central en general i, en canvi, al DECat, al *Diccionari ortogràfic i de pronúncia* i a l'ALDC hi apareix una [e]. Un cas similar seria el de *cresta*, ja que tant al DCVB com al DECat es diu que la pronúncia majoritària en català central és amb [ɛ] i, en canvi, en obres posteriors (*Diccionari ortogràfic i de pronúncia* i ALDC) es recull una *e* tancada.

La principal diferència entre aquestes hipòtesis, ambdues plausibles, és la cronologia que se'n desprèn: segons la primera, la pronúncia amb [e] és anterior a la resultant de l'evolució general de ē i ī ([ɛ]); en canvi, la segona hipòtesi proposa que la [e] seria posterior i, per tant, més innovadora. En general, sembla que la llengua dels grans nuclis urbans presenta més sovint innovacions, mentre que les poblacions més petites i aïllades o no tan ben comunicades presenten una parla més tradicional, més conservadora. És per aquest motiu, així com també per la presència de certes dades que sembla que afavoririen la hipòtesi de Recasens (1996 [1991]) i Veny (2002 [1978]), que assumirem que la segona proposta és la més encertada per tal d'explicar les nostres dades.

Un cop exposada l'evolució general de ē i ī i també les seves excepcions, fem un cop d'ull a les pronúncies recollides referents a vocals amb aquest origen:

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Pèsol (< PĪSĪLU(M))	0	100	✓	
Sencer (< SINCĒRU(M))	0	100	✓	
Cera (< CĒRA(M))	0	100	✓	
Pes (< PĒNSU(M))	0	100	✓	
Res ²¹ (< RĒS / RĒM)	0	100	✓	
Adreça (N) (postverbal de *DIRECTIARE)	100	0		✓
Endreço (v. *INDĪRĒCTIARE)	100	0		✓
Cresta (< CRĪSTA(M))	100	0		✓
Mes (< MĒNSE(M))	100	0		✓
Sense (< SĪNE)	100	0		✓
Entre (< ĪNTER)	100	0		✓
Entra (< ĪNTRAT)	90	10		✓
Contextos tancadors				
Llengua (< LĪNGUA(M))	100	0		✓
Esquella (< *SKĪLLA (gòtic))	80	20		✓
Rella (< RĒGŪLA(M))	50	50		✓
Estrella (< STĒLLA(M))	100	0		✓
Ell (< ĪLLU(M))	80	20		✓
Llei (< LĒGE(M))	100	0		✓

21. Afegim *res* i *Lleida* a aquesta taula, tot i ser casos no exactament iguals que la resta pel que fa a l'etimologia perquè enllacen amb l'explicació que elaborarem per als altres mots de l'apartat.

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Llenya (< LĪGNA, pl. de LĪGNUM)	100	0		✓
Rei (< RĒGE(M))	10	90		✓
Gep (< GĪBBU(M))	10	90		✓
Aixeca't (v. *EXSĪCCĀRE)	100	0		✓
Mateix (< METĪPSE)	100	0		✓
Lleida (< ILERDA)	100	0		✓
Consell (< CONSĪLĪU(M))	0	100	✓	

En aquest cas, per tal d'analitzar les pronúncies recollides, hem establert tres grups de mots: en el primer grup (que engloba *pèsol*, *sencer*, *cera* i *pes*) observem que tots els termes presenten una [ɛ] en barceloní, seguint l'evolució general, però trobem una [e] a Berga. Tot i això, tant el *DCVB* com el *DECat* recullen només pronúncies que segueixen la norma general, excepte en el cas de *cera*, en què el *DCVB* recull *c[é]ra* a Berga i Bagà. De totes maneres, cal dir que tant Veny / Pons i Griera (2001-2014) com Recasens (1996 [1991]) deixen també constància de la pronúncia amb [e] en territori central en algun altre d'aquests termes, ja que els primers recullen *p[é]sol* a Avià i Castellar de n'Hug i el segon anota *senc[é]r* a les àrees del Camp de Tarragona més properes a la frontera dialectal entre català central i nord-occidental. Tenint en compte totes les dades, considerem que la [e] de Berga s'explicaria pel manteniment d'un estadi anterior de llengua, el mateix que s'hauria conservat en nord-occidental. Aquesta hipòtesi no seria estranya si tenim present que la zona de transició entre el català central i el nord-occidental és, com diuen Badia (1984 [1951]) o Recasens (1996 [1991]), força extensa pel que fa a les pronúncies [e] i [ɛ] tòniques provinents de È, Ī.²²

Un cas a part és *re(s)* perquè, en aquest mot, com ja s'explica al *DECat* (VII, 272a, 59-272b, 15), les diferències en el timbre de la *e* són causades pel fet d'haver partit de formes diferents del mateix ètim: del nominatiu RĒS a les zones en què es pronuncia *r[é]s* o *r[é]s* i de l'acusatiu RĒM als llocs en què es pronuncia *r[é]s*. Coromines exposa que en català central sentim *r[é](s)* a les vegueries de Girona, Barcelona i Tarragona-Reus, però *r[é](s)* a les de Vic i Manresa, a més de tota la Cerdanya i els parlars xipelles fins a la Seu d'Urgell (tot el català occidental tindria també [e]). Finalment, Coromines recull també una *e* tancada a Bagà, localitat de l'Alt Berguedà, i nosaltres hi podríem afegir Berga.

Pel que fa al segon grup de mots (*adreça*, *endreço*, *cresta*, *mes*, *sense*, *entre*, *entra*), trobem la situació contrària: hi ha una [ɛ] a Berga i, en canvi, una [e] a Barcelona (i, de fet, en la majoria d'aquests mots, també a gran part del català central, com recullen el *DCVB* i el *DECat*). En els dos primers mots, la [e] del barceloní es deu a una analogia

22. Pel que fa a *pes*, la pronúncia amb [e] també es podria explicar, com fa el *DECat* (VI, 465b, 54-59) per a la Cerdanya, a partir d'una analogia amb la [e] de les formes rizotòniques del verb *pesar*.

amb altres formes verbals (Fabra 1912: 63) i, en la resta, a qüestions contextuais, que han afavorit la pronúncia tancada. Considerem que tenen a veure amb aquest tancament dos sons dentoalveolars, la *s* i la *n*, que actuen com a contextos tancadors en aquests casos.²³ Reforçaria la hipòtesi del tancament el fet que, en la majoria d'aquests termes, les obres de referència recullen una [e] en català central, però especifiquen que hi ha una [ɛ] a les comarques septentrionals, precisament aquelles en què es manté aquest mateix timbre de la *e* en casos en què hi ha implicats contextos generalment considerats tancadors. Tot i creure que la pronúncia amb [e] es deu a un tancament, no hem col·locat aquests termes amb els que exposarem a continuació, classificats com a mots amb contextos tancadors, perquè no contenen contextos generalment acceptats com a tals, ja que la seva influència en aquest sentit és, de fet, molt asistemàtica.

Quant al tercer grup de mots, aquells que presenten contextos generalment considerats tancadors, observem un comportament similar a l'anterior. Remetent a la bibliografia, la pronúncia d'aquests mots seria amb [e] a Barcelona i, de fet, a la major part del Principat però, en canvi, amb [ɛ] a la diòcesi de Girona (*DECat*) o a les comarques septentrionals del Principat (Recasens 1996 [1991]). Si ens fixem en les dades recollides a la taula de pronúncies, veurem que, en el cas de Barcelona, sí que trobem una [e] però, en canvi, a Berga hi ha una [ɛ] en la majoria de casos. Aquesta distribució de pronúncies funciona també amb el terme *Lleida*, ja que no és estrany que els topònims es pronuncïin, per analogia, seguint les regles que regeixen la resta de mots de la llengua. Els dos únics casos en què a la capital del Berguedà observem una pronúncia majoritària amb [e] són *rei* i *gep*. No deixa de ser curiós que trobem una *e* tancada en aquests casos i la trobem oberta, per exemple, en *lleï* o *llenya*, en què la vocal tònica es troba en un context més clarament tancador. De totes maneres, en el cas de *gep*, la vocal tònica no està influenciada per un, sinó també per dos sons tancadors ([ʒ], prepalatal i [p], labial) i, a més, es documenta en altres obres una pronúncia general de tot el català central amb [e] sense cap referència a una pronúncia diferenciada a la diòcesi de Girona, en què normalment els contextos tancadors no influeixen. Per tant, no ens ha de resultar sorprenent que a Berga es pronuncïi també amb *e* tancada. Pel que fa a *rei*, és possible que, essent un terme que pot aparèixer de manera relativament freqüent als informatius, els berguedans s'hagin vist influïts per la pronúncia no marcada en català central. Finalment, hem de fer referència també al cas de *rellà*, amb un 50 % de respostes amb [e] i un 50 % amb [ɛ]. En aquest cas, hi intervé un altre factor: la desconexió del mot. Curiosament, els informants que coneixien el terme l'han pronunciat amb [ɛ], però la resta ho ha fet amb [e]. Per tant, sembla que les persones que tenen aquest terme incorporat en el seu inventari lèxic pronunciarien la vocal tònica com en els altres ca-

23. Recasens (1996 [1991]: 85) apunta la possibilitat que els sons dentoalveolars actüin com a contextos tancadors. Tot i això, classifica la *s* com a context neutre, és a dir, ni obridor ni tancador. Nosaltres, però, defensarem que, en alguns casos, la *s* pot provocar, com Badia (1984 [1951]: 138) exposa per a l'eivissenc, el tancament d'una vocal mitjana anterior. Pel que fa a la *n*, s'ha fet referència a la influència tancadora de les nasals en alguns casos, per exemple en els mots amb *õ* seguits de *m* o *n* implotives, en què la vocal mitjana posterior es pot tancar per influència d'aquest tipus de sons, com explicarem més endavant.

sos amb contextos tancadors i, en canvi, la resta d'enquestats l'hauria pronunciat analògicament, pensant en els nombrosos mots de la llengua amb *-[e]ll/a* (*capella, vella, femella*, etc.).

Per acabar, podem tractar el cas de *consell*. Si ens fixem en les pronúncies obtingudes, observarem que van en sentit contrari a la resta de mots amb contextos tancadors, ja que trobem una [e] a Berga i, en canvi, una [ɛ] a Barcelona. En aquesta ocasió, doncs, les explicacions aniran en una altra línia: en el cas de Barcelona, el *DCVB* ja recull una pronúncia amb *e* oberta a la ciutat comtal, així com en d'altres localitats del català central i aquesta s'explicaria per la manca d'influència del context tancador en aquest terme en concret. Pel que fa a la *e* tancada de la capital berguedana, considerem que no la podem explicar com a efecte d'un tancament per qüestions contextuais, ja que seria estrany que, conservant majoritàriament la pronúncia etimològica (inclosos casos com *ell, estrella o esquella*, amb un acabament igual o similar), en el cas de *consell* hi hagués tal influència del context tancador que tots els informants pronunciessin una [e]. Per tant, creiem adequat de determinar que, pel que fa a aquest mot, el parlar de Berga manté la pronúncia present també en territori occidental, corresponent a un estadi de llengua anterior. Així, doncs, s'esdevindria en aquest terme el mateix que succeeix en *pèsol, sencer, cera* i *pes*.²⁴

Per concloure l'apartat dedicat a *ɛ* i *ĩ*, destaquem dues idees que ens ajudaran a sintetitzar:

a) En general, els contextos tancadors influeixen molt menys a Berga (com passa a la diòcesi de Girona) que no pas a Barcelona i, de fet, a la major part del català central. Així, doncs, a la capital del Berguedà apareix en molts casos una [ɛ], en la línia del que passa en la resta de mots provinents de *ɛ* i *ĩ*, mentre que a la capital catalana i a les comarques circumdants trobem una pronúncia amb [e]. Pel que fa al procés evolutiu causant de l'aparició d'un o altre timbre de la *e*, el fet que en obres més antigues es documenti una pronúncia amb [ɛ] general en català central o específica de Barcelona i, en d'altres de més recents, es documenti una [e] o el fet que, en certs mots, aparegui una neutra tònica a les Illes ens fa pensar que la pronúncia [e] no estaria provocada pel fre dels contextos tancadors a l'obertura de la vocal tònica en un estadi anterior de llengua, sinó pel tancament de la [ɛ] (o de la neutra tònica, en el cas de les Illes) en [e] a causa d'aquests mateixos contextos. Per tant, seguint aquesta hipòtesi, la pronúncia present a Barcelona i a la major part del català central seria més innovadora i, en canvi, la d'algunes comarques interiors i del nord de Catalunya (entre elles, sembla que el Berguedà o, almenys, la seva capital) seria més tradicional, més conservadora.

b) En alguns termes concrets, el barceloní ha seguit l'evolució regular (presenta una [ɛ]) i, en canvi, a Berga trobem una [e]. Hem argumentat que aquesta pronúncia a la capital berguedana no es deu a un tancament de la vocal tònica, sinó al manteniment d'un es-

24. Recasens (1996 [1991]: 89) presenta exemples de termes que, per proximitat a la zona nord-occidental, han mantingut una [e] al Camp de Tarragona en lloc d'experimentar l'evolució típica del català central a [ɛ] (< *ɛ*, *ĩ*). L'autor apunta que aquest tipus de pronúncies es poden estendre al Berguedà, entre d'altres zones de transició entre el català central i el nord-occidental. Entre aquests exemples hi ha *consell*. Per tant, aquesta dada reforça la idea que la pronúncia amb [e] en aquest terme a Berga es deu, possiblement, al manteniment de la [e] llatinovulgar (compartida amb el nord-occidental).

tadi de llengua anterior. Aquest manteniment no és sorprenent ja que la zona de transició entre el català central i el nord-occidental és molt extensa pel que fa a les pronúncies [e] i [ɛ] tòniques provinents de Ē, Ī. La pronúncia amb [e] a Berga en aquests casos, doncs, torna a ser un exemple de conservadorisme a la zona berguedana.

3.1.4. Formes verbals

En el present apartat, observem i comentem les pronúncies referents a certes formes verbals, que hem considerat oportú de presentar de forma conjunta en una sola secció:

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Veia	0	100	✓	
Feia	0	100	✓	
Queia	0	100	✓	
Reia	0	100	✓	
Jeia	0	100	✓	
Seia	0	100	✓	
Deia	0	100	✓	
Creia	0	100	✓	
Somreia	0	100	✓	
Treia	0	100	✓	
Treure	0	100	✓	
Treu	0	100	✓	
Tret	0	100		✓
Distreure	0	100	✓	
Retreure	0	100	✓	
Fet	0	100		✓
Fem	0	100	✓	
Feu	0	100	✓	

En primer lloc, cal fer referència al conjunt de formes d'imperfet que hem destacat. En la llengua moderna, s'ha produït un desplaçament d'accent que té a veure amb les formes d'imperfet de certes conjugacions llatines: com explica Badia (1984 [1951]: 349), en diversos verbs de la 2a conjugació (en -ĒRE) i la 3a (en -ĪRE), el radical verbal va perdre

la consonant final, que es trobava en posició intervocàlica per la presència de la desinència d'imperfet i, a causa d'aquesta caiguda, es va produir un hiat entre la vocal final del radical i la *i* de la desinència (-í < -ĒBA). Les formes antigues de l'imperfet, doncs, tenien la *i* desinençial com a vocal tònica (CADĒBAT > *caïa*, DĪCĒBAT > *deïa*, etc.). En un grup d'aquests imperfets es va produir, a la major part del domini lingüístic, un desplaçament de l'accent a la vocal precedent (la del radical) que va desfer el hiat (Pérez Saldanya 2013 [1998]): *deïa* >> *deia*, *caïa* >> *queia*, *faïa* >> *feia*, etc. La pronúncia barcelonina per a la terminació d'aquestes formes, i també la més general en català central, és [éjə] i així ho representa l'accent obert amb què s'escriuen les persones 1^a i 2ª del pl. (ex: *crèiem*, *crèieu*). A la capital berguedana, en canvi, apareix sistemàticament una pronúncia [éjə].

Aquesta distribució de pronúncies pel que fa a l'imperfet, així com la pronúncia d'altres formes verbals, poden haver provocat fenòmens analògics. Observem, en primer lloc, el cas de *treure*, variant de *traure* (< *TRACĒRE). Segons el *DECat*, es pronuncia amb [ɛ] de forma majoritària en català oriental, però amb [e] en català central nord i nord-est (bàsicament, a tota la diòcesi de Girona). En general, podem extreure de les dades que presenta el *DCVB* aquesta mateixa distribució de pronúncies. En el cas d'aquest darrer diccionari, a més, hi apareixen precisament les pronúncies de Barcelona ([tréwɾə]) i Berga ([tréwre]).²⁵ Aquesta pronúncia amb [ɛ] deu ser conseqüència de l'analogia amb altres verbs com *s[é]ure*, *v[é]ure* o d'altres mots com *p[é]u* o *pr[é]u*, en què trobem una realització oberta per la influència de la *u*, que afavoreix aquesta pronúncia. Tot i això, encara que es reculli una mateixa solució amb [ɛ] en ambdues localitats, segons les nostres dades sembla que la pronúncia actual d'aquest verb a Berga és amb [e], com en altres punts del nord i nord-est del Principat. Aquesta realització pot ser causada per la influència de les pronúncies *tr[é]ia/es*, etc., de l'imperfet i de *tr[é]t*.²⁶ La distribució fonètica que hem indicat per a *treure* a Berga i Barcelona es pot estendre també a les formes rizotòniques d'aquest verb (ex: *treu*), així com també a les conjugacions de *retreure* (< RETRAHĒRE) i *distreure* (< DISTRAHĒRE), que s'hi relacionen directament.

Les relacions analògiques són també les que expliquen les pronúncies *ff[é]m*, *ff[é]u* a Barcelona: en general, les terminacions *-em*, *-eu* de la 1^a i 2ª persones del plural del present d'indicatiu es pronuncien amb [ɛ] en català oriental i amb [e] en occidental; per tant, no és estrany que aquestes mateixes formes apareguin amb [ɛ] en el cas del verb *fer* per pressió analògica. A Berga, en canvi, tot i que aquestes terminacions es pronuncien també amb [ɛ] en la resta de verbs, trobem *ff[é]m* i *ff[é]u*, pronúncies, segons Badia (1970: 18), més justificades en fonètica evolutiva.

25. Sorpren, en el cas de la capital berguedana, la pronúncia sense neutralització de la vocal mitjana anterior en posició àtona.

26. El cas de *TRACTU* > *tret* és un cas de A inflexionada per iod en què, per consegüent, es va arribar a una [e] a la major part del domini lingüístic. El mateix passa amb *FACTU* > *fet*.

3.1.5. *Cultismes*

Els mots a què volem parar atenció en aquest apartat són els següents:

	BERGA		BARCELONA	
	[ɛ]	[e]	[ɛ]	[e]
Objecte	100	0		✓
Trajecte	100	0		✓
Perfecte	100	0		✓
Projecte	100	0		✓
Infecte	100	0		✓
Infecti	100	0		✓
Injecta	80	20		✓
Concepte	100	0		✓
Secret	100	0		✓
Quiet	100	0		✓

Abans de res, hem de deixar clar que tractem els cultismes a part per deixar constància que no funcionen com la resta de mots, que serien patrimonials. Els cultismes van desembocar en la nostra llengua per la via culta, és a dir, que van ser manlevats tardanament del llatí clàssic i, per tant, no van seguir, com els mots hereditaris, l'evolució esperable (només han estat, generalment, objecte d'una adaptació parcial). Així, la pronúncia de la vocal mitjana tònica en aquests casos no s'explica per la llargada de la vocal llatina de la qual prové, sinó per analogia amb altres mots amb contextos semblants. Badia (1970: 148) constata el silenci i, fins i tot, les contradiccions del *DCVB* pel que fa a la pronúncia de determinats mots savis. Aquesta constatació il·lustra la dificultat que suposa precisar les pronúncies que corresponen als cultismes, ja que

és ben clar que, els mots no essent subjectes al timbre de la vocal llatina corresponent, han quedat en una llibertat de pronunciació que no sempre és fàcil de reduir a mòduls fixos.²⁷

De fet, com diu el mateix Badia, hi ha molts casos de mots savis en què s'observa una confusió quant al timbre de la vocal mitjana tònica dins mateix d'un dialecte i, fins i tot, en una mateixa localitat. Els termes que tractarem es corresponen amb casos en què observem vacil·lacions o diferències de pronúncia (amb una distribució regular) entre els parlars de Berga i Barcelona.

27. Badia (1970: 148).

En primer lloc, ens referirem al conjunt format per mots amb terminacions amb *-ect-*: *objecte, trajecte, perfecte, projecte, infecte, infecti, injecta*. Coromines afirma al *DECat* que en aquest tipus de termes podem trobar una regularitat en la pronúncia perquè, mentre que en català central tenen una [e], en valencià i mallorquí tenen sistemàticament una [ɛ]. En general, podem observar aquesta mateixa regularitat a partir de les pronúncies recollides al *DCVB*. Les solucions que s'exposen a la taula anterior pel que fa al barceloní s'adirien amb la distribució de pronúncies proposada; però, en canvi, observem que a Berga el timbre de la *e* tònica és obert de forma gairebé exclusiva. Juntament amb aquests casos podem tractar els termes acabats en *-epte/a*, que sembla que presenten aquesta mateixa distribució de pronúncies. Així, doncs, *concepte* es pronunciarà amb [ɛ] a Berga però, en canvi, amb [e] a Barcelona. Tot i observar aquesta regularitat, però, no podem assegurar que aquesta distribució de pronúncies afecti la resta de cultismes amb aquestes terminacions. En tot cas, s'hi hauria de dedicar un estudi més aprofundit.

Comentem també *secret* i *quiet*, amb terminació *-et*, en què la distribució de pronúncies és també regular ([ɛ] a Berga i [e] a Barcelona).

3.2. VOCAL MITJANA POSTERIOR (o)

3.2.1. *o breu* (ö)

La *ö* del llatí clàssic va evolucionar a una [ɔ] en llatí vulgar (excepte seguida de iod, que passa a *u*) i aquesta és, de fet, la pronúncia que s'ha conservat majoritàriament en català actual.²⁸ Ex: *PRÖBA*(M) > *pr[ɔ]va*, *HÖSPITE*(M) > *h[ɔ]ste*, *CÖLLU*(M) > *c[ɔ]ll*, etc.

Malgrat la convergència majoritària dels dialectes en una mateixa solució, s'hauria de matisar pel que fa a uns contextos determinats: quan la *o* oberta és seguida de *m* o *n* originàries en posició implosiva. Segons Badia (1984 [1951]: 148-49), en el primer d'aquests contextos, el català tanca de forma general la [ɔ] en [o] i, en rossellonès, aquest tancament va un pas més enllà i s'arriba a [u]. Ex: *CÖMP*(U)*TAT* > *c[ó]nta*; *c[ú]nta*. En el segon context, es manté la [ɔ] a la majoria de territoris, però trobem una [o] causada per un tancament a l'antiga diòcesi de Girona (Baix Empordà, una part de la Selva, Gironès, Garrotxa i Pla de l'Estany). Va arribar a aquesta mateixa solució el rossellonès, tot i que posteriorment la [o] hi va evolucionar a [u]. Ex: *BÖNU*(M) > *b[ɔ]*; *b[ó]*; *b[ú]*.

Un cop explicada l'evolució de *ö*, observem i comentem les pronúncies destacades. Pel que fa a la vocal de les formes rizotòniques del verb *torrar*, Coromines apunta al *DECat* que, tot i que hauria de ser oberta perquè ve d'una *ö*, en la major part del català oriental (inclosa Barcelona) trobem una [o] per un canvi analògic molt usual en els verbs. Malgrat tot, aquesta vocal s'ha mantingut oberta, en general, al Pirineu i Prepirineu. Les nostres dades coincidirien amb aquesta afirmació, ja que observem una [o] a Barcelona (provocada per un tancament), mentre que a Berga la pronúncia majoritària és l'etimològic

28. En rossellonès, com passa en el cas de la *e*, trobem una única *o* mitjana i, per tant, quan fem referència a la pronúncia general d'una vocal mitjana posterior tònica, n'excloem sempre aquest dialecte.

	BERGA		BARCELONA	
	[ɔ]	[o]	[ɔ]	[o]
Torro (v. TÖRRĒRE)	80	20		✓
Gorra ²⁹ (origen incert)	100	0		✓
Andorra (origen incert)	100	0		✓
Front (< FRÖNTE(M))	100	0		✓
Llong (< LÖNGU(M))	100	0		✓
Foll (< FÖLLE(M))	60	40		✓
Volo (v. VÖLĀRE)	20	80	✓	
Respon (v. RESPÖNDĒRE)	0	100	✓	
Correspon (v. CORRESPÖNDĒRE)	0	100	✓	

gica ([ɔ]). Sembla que en altres casos en què apareix una ò seguida del grup *-rr-* (ex: *porro* < PÖRRU(M)), trobem aquesta mateixa distribució de pronúncies però, en tot cas, s'hauria de confirmar mitjançant un estudi més aprofundit. El que sí que podem afirmar és que els dos termes que apareixen posteriorment a la taula de pronúncies, amb la mateixa terminació (*-orr-*), presenten també aquesta distribució. Quant a *gorra*, el *DECat* recull una [o] general però una [ɔ] en el català occidental pirinenc i, referent a *Andorra*, Coromines (1989-1997: 189a, 37-39; 190, nota 7) afirma que aquest topònim és pronunciat amb [o] pels barcelonins i la gent de la costa, però amb [ɔ] al nord de Catalunya i, de fet, aquesta última pronúncia és la que trobem a Berga en els dos mots.³⁰

Pel que fa a *front*, tant el *DCVB* com el *DECat* coincideixen que hi hauria dues possibles pronúncies: una amb [o], que seria majoritària, i una amb [ɔ], que se cenyiria sobretot a bona part del català nord-occidental. L'autor del *DECat* no considera, però, que la pronúncia *fr[ó]nt* sigui causada per un tancament de la vocal tònica. Observant que, en aquest cas, no trobem la mateixa distribució de pronúncies que en els altres termes en què la /ɔ/ va seguida de *n* implosiva, Coromines considera que l'alternança que ja en llatí existia entre la ò del nominatiu (FRÖNS) i la ò dels altres casos (FRÖNTIS, FRÖNTE(M), etc.) és la causant de la diferència de pronúncies. Així, la major part del català devia estendre la ò del nominatiu als altres casos i és per aquest motiu que hi trobem la pronúncia *fr[ó]nt*. En canvi, en localitats com Berga en què, segons les dades que hem recollit, es pronuncia *fr[ɔ]nt*, s'hauria partit del cas acusatiu amb ò.

29. Tot i que *gorra* i *Andorra* divergeixin dels altres termes pel que fa a l'etimologia (no es proposa un ètim amb ò), els hem col·locat en aquesta taula perquè tenen un comportament que es pot relacionar amb un altre terme de l'apartat.

30. Veny / Pons i Griera (*ALDC*: 2001-2014) recullen també una [ɔ] per a *gorra* a Avià i Castellar de n'Hug (Berguedà).

Quant a *llong*, tant Badia (1984 [1951]) com el *DCVB* consideren que hi ha una única pronúncia amb [o], mentre que el *DECat* assegura que en barceloní la hi trobem, però que hi ha zones en què es manté una [ɔ] (que seria la pronúncia etimològica): a les conques del Ter, el Llobregat i el Segre (Berga, doncs, hi quedaria inclosa). Les pronúncies recollides en aquest treball confirmen totalment la distribució proposada al *DECat*.

Referent a *foll*, el *DCVB* recull una pronúncia general amb [o] en català central. Tot i això, Coromines afirma al *DECat* que, malgrat que qui no coneix el mot el pronuncïi amb [o] per analogia amb els nombrosos mots en *-[ó]ll*, l'única pronúncia etimològica és amb [ɔ] i aquesta és encara vigent al Capcir, en català occidental, a Vidrà, Illa, Sant Joan de la Cella, Vallmanya, Casafabre i Pesillà. Tenint en compte les dades de la taula anterior, podem afirmar que l'analogia ha operat de manera total a la zona de Barcelona, mentre que a Berga, com en altres punts del domini lingüístic, la pronúncia majoritària continua essent l'etimològica ([ɔ]), tot i que la realització tancada de la vocal tònica va guanyant terreny. De fet, la pressió analògica de la resta de mots en *-[ó]ll* i la pronúncia majoritària amb [o] d'aquest terme, així com la pràctica desaparició de *foll* en l'ús col·loquial de la llengua n'afavoreixen cada vegada més el tancament.

Pel que fa a la vocal de les formes rizotòniques del verb *volar*, al *DECat* s'exposa que és oberta, com correspon per evolució regular, a Barcelona i gairebé a tot el domini. De totes maneres, s'hi anota una pronúncia analògica amb [o] en alguna comarca del nord, com la Cerdanya. Berga, segons les dades que hem recollit, sembla que formaria part d'aquestes comarques del nord en què trobem un tancament per analogia. Aquesta analogia podria estar causada per l'existència d'altres verbs en *-olar* amb formes rizotòniques que es pronuncien igualment amb [o] a Berga (*esmicolar*, *ennuolar*, etc.).

Per últim, observem les vocals de les formes rizotòniques de *respondre* i *correspondre*. Referent a les pronúncies del primer verb, tant Badia (1984 [1951]) com el *DCVB* o el *DECat* recullen una [ɔ]. Tot i això, aquest últim diccionari introdueix un matís perquè especifica que trobem *resp[ó]n* a l'antiga diòcesi de Girona, d'acord amb la norma comentada al principi de la secció i que afecta també *p[ó]nt*, *f[ó]nt*, *b[ó]na*, etc. Tenint en compte les pronúncies que hem recollit, podem confirmar que a Barcelona hi ha la pronúncia considerada majoritària, però a Berga apareix exclusivament una [o], que no està documentada en obres anteriors. Sembla que, en aquest cas, la realització tancada de la vocal mitjana posterior no estaria causada, com als territoris gironins, per un tancament davant de nasal implosiva (perquè a la capital berguedana trobem *b[ɔ]*, *ff[ɔ]nt*, *p[ɔ]nt*, etc.), sinó per un tancament causat possiblement per analogia amb altres formes verbals en *-ondre* (*pondre*, *confondre*, *difondre*, etc.). Succeeix el mateix en el cas del verb *correspondre*, ja que s'hi relaciona directament.

Com a conclusió de la secció dedicada a la o breu, podem dir que, en general, s'ha conservat la pronúncia llatinovulgar tant a Berga com a Barcelona (*pr[ɔ]va*, *h[ɔ]ste*, *s[ɔ]u*, *c[ɔ]ll*, etc.), tot i que hi ha casos en què observem una divergència pel que fa a les pronúncies. Referent a alguns termes, sembla que hi ha més tendència a mantenir l'obertura a la capital berguedana, ja que hi trobem pronúncies del tipus *t[ɔ]rro*, *g[ɔ]rra*, *And[ɔ]r-*

ra, *fr[ɔ̃]nt*, *ll[ɔ̃]ng* i *ff[ɔ̃]ll*, que presenten [o] en barceloní.³¹ També hi ha, però, casos en què trobem una [o] a Berga (*v[ó]lo*, *resp[ó]n*, *corresp[ó]n*) i, en canvi, es manté la *o* oberta a Barcelona. Per tant, sembla que no s’observa una tendència clara quant al manteniment o tancament de la /ɔ̃/ llatinovulgar a Berga i Barcelona en casos que s’aparten de la norma general, tot i que hem pogut establir algunes generalitzacions.

3.2.2. *o* llarga, *u* breu (*ō*, *ū*)

A la majoria de dialectes catalans, la /o/ tancada del llatí vulgar (< *ō*, *ū*) es manté tancada, excepte en rossellonès, que passa a [u]. Coromines (1974 [1971]: 189-195) estableix, però, una llei (*o*, si més no, una tendència) que té a veure amb aquestes vocals del llatí clàssic: a gran part del domini lingüístic s’han obert en [ɔ̃] en síl·laba inicial tònica o en monosíl·lab, però això no ha succeït a la diòcesi de Girona. El mateix autor especifica al *DECat* (VIII, 675a, 28-36) que aquesta obertura tampoc s’ha produït a la diòcesi d’Elna i part de la de Vic, però sí a la resta de territoris, amb intensitat màxima a les comarques de Barcelona (segons Veny (2002 [1978]: 29), especialment en barceloní).

A continuació, presentem els mots que ens ha semblat oportú de destacar:

	BERGA		BARCELONA	
	[ɔ̃]	[o]	[ɔ̃]	[o]
Crosta (< CRŪSTA(M))	0	100	✓	
Molla (de pa) (< MEDŪLLA(M))	10	90	✓	
Olla (< ŌLLA(M))	0	100	✓	
Sostre (postverbal de *SŪSTRĀRE)	0	100	✓	
Sobres (f.) (postverbal de SŪPĒRĀRE)	0	100	✓	
Sobra (v. SŪPĒRĀRE)	0	100	✓	
Pon (v. PŌNĒRE)	0	100	✓	
Compondre (< COMPŌNĒRE)	0	100	✓	
Doncs (< DŪNC)	0	100		✓
Llot (< LŪTU(M))	20	80		✓
Solc (< SŪLCU(M))	60	40		✓
Tisores (< TONSŌRIAS)	100	0		✓
Cultisme				
Rostre	30	70	✓	

31. En el cas de *fr[ó]nt*, hem comentat que la realització tancada de la vocal tònica es pot deure a un tancament (Badia 1984 [1951]), o a una evolució regular a partir d’un ètim amb *ō* (*DECat*).

Pel que fa a *crosta*, el *DCVB* recull una única pronúncia amb [ɔ] i argumenta que l'obertura de la vocal tònica s'explica per la influència exercida per altres paraules de forma i significat semblants. No hi està d'acord Coromines, que assegura que

és tan errònia l'explicació esporàdica que vol donar Moll a la ò (*AORB* II, 13, i *AlcM*) que el mot té a gran part del territori lingüístic, com la seva afirmació que aquesta ò és general.³²

De fet, aquest autor considera que la pronúncia amb [ɔ] s'explica a partir de la tendència o llei fonètica que ell mateix va establir (Coromines 1974 [1971]) i exposa que és present a Barcelona, Mallorca, Menorca i, alternant amb [o], a les comarques gironines i valencianes. Les dades aplegades en el present treball confirmen una pronúncia amb [ɔ] a Barcelona, però registren una [o] a Berga, fet que implicaria que la «lleï» d'obertura no ha operat en aquest cas, com en altres territoris, a la capital berguedana.³³

Quant als termes *olla* i *molla*, tant el *DCVB* com el *DECat* recullen una pronúncia majoritària amb [ɔ], però especifiquen que es conserva una [o] en alguns indrets del Principat. Les nostres dades constaten l'obertura en el cas de Barcelona i assenyalen una pronúncia amb [o] a Berga; pronúncia que, de fet, no és estranya tenint en compte que, en el cas d'*olla*, el *DCVB* i el *DECat* recullen aquesta mateixa realització a Bagà i Saldes, respectivament, i, pel que fa als dos mots, Veny / Pons i Griera (*ALDC*: 2001-2014) la documenten també al Berguedà. En el cas de *molla*, cal dir que la pronúncia barcelonina provoca que aquest terme i el referent a una 'peça elàstica, generalment de metall [...]'³⁴ siguin homòfons, és a dir, que presentin una mateixa pronúncia. La realització oberta de la vocal en el primer cas estaria causada per la «lleï» d'obertura establerta per Coromines (1974 [1971]) i, en el segon, pel manteniment de la vocal llatinovulgar, ja que l'ètim conté una o breu (*MÖLLE* (*DCVB*)/ *MÖLLIS* (*DECat*)). A Berga, en canvi, aquests dos termes tindrien pronúncies diferenciades (*m[ó]lla* i *m[ɔ]lla*).

Pel que fa a *sostre*, el *DCVB* recull una pronúncia general amb [o] a tot el domini, amb l'única excepció de Barcelona, en què apareix una [ɔ]. El *DECat*, en canvi, fa referència a vacil·lacions dins del català central, tot i afirmar també que a Barcelona la pronúncia general seria amb [ɔ] i que a Girona i a l'Empordà trobem exclusivament o sobretot *s[ó]stre*. Les dades representades a la taula de pronúncies confirmen que a Barcelona trobem aquesta obertura, però també permeten afegir la localitat de Berga a la llista de territoris en què hi hauria una [o]. Podem relacionar amb aquest mot el cultisme *rostre*, en què la vocal tònica es troba en un context gairebé idèntic. Observem que les pronúncies d'aquests dos mots concorden de forma majoritària. A partir d'aquesta coincidència general de pronúncies, doncs, podem apuntar la possibilitat que s'hagi produït una relació analògica entre el mot hereditari *sostre* i el cultisme *rostre*, pronunciats amb un timbre diferent a cadascuna d'aquestes localitats.

32. *DECat* II, 1066b, 12-15.

33. Aquestes dades mostren una coincidència territorial amb les que recull l'*ALDC* (2001-2014).

34. *DIEC*: s. v. *molla*².

Quant a *sobres* (f.) i *sobra* (v.), el *DCVB* només recull la pronúncia corresponent al substantiu, que seria amb [ɔ] de forma general. Les dades que apareixen al *DECat* (tant referents al substantiu com a les formes rizotòniques del verb) van en la mateixa línia, tot i que s'hi apunten algunes excepcions més o menys locals. L'obertura de la vocal mitjana estaria causada, com en els mots anteriors, per la «lleï» definida per Coromines (1974 [1971]), però en aquests casos té una extensió, segons el mateix autor, «inusitada» (*DECat*, VII, 972) perquè engloba també les diòcesis de Girona i Elna, on aquesta lleï no té vigència (allà trobem *pl[ó]r*, *fl[ó]r*, *p[ó]ndre*, etc., però *s[ɔ]bra*). Les pronúncies representades a la taula de l'inici de la secció confirmarien la presència d'una [ɔ] en aquests termes a Barcelona, però indicarien que hi ha una pronúncia exclusiva amb [o] a Berga, com en altres zones puntuals del territori.

Referent a *pon* (v. *pondre*), tant el *DCVB* com el *DECat* recullen una pronúncia general amb [ɔ] a tot el domini, però destaquen una *o* tancada en alguns punts del Principat. Aquesta mateixa pronúncia amb [o] és, de fet, la que trobem en un 100 % dels casos a Berga, tot i que no n'hi hagi constància en aquestes obres, i aniria d'acord amb les pronúncies recollides per Veny / Pons i Griera (*ALDC*: 2001-2014) a Avià i Gósol. A Barcelona, en canvi, hi hauria una [ɔ] —com, de fet, és majoritari. Aquesta mateixa distribució de pronúncies entre Berga i Barcelona és la que trobem a *compoundre*, encara que, segons el *DCVB*, hi hauria també una pronúncia general amb [ɔ].

Pel que fa a *doncs*, tant el *DCVB* com el *DECat* coincideixen que la realització amb [ɔ] és majoritària en català oriental, i només anoten *d[ó]ncs* a certs indrets del nord-occidental. Observant la taula de pronúncies veiem que, de fet, actualment sembla que hi ha una mateixa solució amb [o] a Berga i a Barcelona. Si les dades de Bruguera (1998 [1990]) són correctes, considerem que s'ha arribat a aquest resultat a partir d'evolucions diferents: en el cas de Berga, creiem que la pronúncia de la vocal tònica es correspon amb un manteniment de la [o] llatinovulgar, com en els termes que hem presentat anteriorment. A Barcelona, en canvi, hi ha recollida una pronúncia amb [ɔ] en obres anteriors. Per tant, es devia produir una obertura explicable per la «lleï» establerta per Coromines (1974 [1971]) i, posteriorment, un tancament, fet que, casualment, hauria provocat que s'arribés a una solució coincident amb l'etimològica. Aquesta darrera evolució es podria relacionar amb la idea de Recasens (1996 [1991]) que la variació entre [o] i [ɔ] a Barcelona i a altres nuclis urbans del català central s'explica perquè els parlants d'aquests nuclis tenen tendència a afavorir la pronúncia tancada [o] enfront de la més genuïna ([ɔ]).³⁵

En el cas de *llot*, el *DCVB* només recull *ll[o]t* en català central i *ll[ɔ]t* a Mallorca. El *DECat* coincideix a afirmar que es manté la pronúncia etimològica a Barcelona, però diu que la vocal tònica s'ha obert en una extensa zona del català oriental. Badia (1970: 138), en canvi, exposa que a Barcelona hi ha vacil·lacions pel que fa al timbre d'aquesta vocal. Observant les dades en què aquest treball es basa, podem veure que sembla que es manté

35. Recasens considera, doncs, que en casos de ò, ũ en monosíl·lab o síl·laba inicial la pronúncia genuïna seria [ɔ] i, per tant, una realització [o] d'aquesta vocal s'explicaria per un tancament. Evidentment, aquesta afirmació només serviria en casos en què tinguem documentades pronúncies anteriors amb [ɔ] perquè, si no, la [o] es pot correspondre, simplement, amb un manteniment de la pronúncia llatinovulgar.

una pronúncia amb [o] a Barcelona (almenys aquesta seria la pronúncia considerada general o no marcada) i pràcticament en tots els casos a Berga, tot i que les respostes de dos dels informants berguedans són amb [ɔ] (*ll[ɔ]t*).

Quant a *solc*, tant el *DCVB* com el *DECat* documenten una pronúncia amb [o] a tot el domini lingüístic excepte en rossellonès, en què hi hauria una [u]. Recasens (1996 [1991]: 147), però, posa *solc* com a exemple de certs mots que han conservat una pronúncia amb [o] a gran part del domini, però que presenten una [ɔ] en algunes zones del català nord-occidental i en altres indrets dialectals. Observem que aquesta pronúncia amb obertura apareix també a Berga en un 60 % de les respostes dels informants.

Referent a *tisores*, el *DCVB* recull una pronúncia general amb [o] (especifica que la trobem a Barcelona i al Berguedà), tot i que recull també pronúncies amb [ɔ] en alguns punts del nord-occidental.³⁶ Recasens (1996 [1991]: 147) també anota una pronúncia *estis[ɔ]res*, que posa com a exemple de casos en què els parlars occidentals, en posició medial, transformen *o* en [ɔ] davant de consonant bategant. Si tenim en compte les pronúncies que hem aplegat, veurem que és cert que a Barcelona es manté una pronúncia amb [o], però a Berga trobem exclusivament [ɔ], com sembla que passa en alguns indrets del nord-occidental.

Per tancar l'apartat dedicat a *o* i *ü*, podem concloure que, tot i que és cert que en força casos s'ha produït l'obertura en monosíl·lab o síl·laba inicial tònica que exposa Coromines (1974 [1971]) tant a Berga com a Barcelona, perquè trobem pronúncies del tipus *fl[ɔ]r*, *h[ɔ]ra*, *r[ɔ]ig*, *v[ɔ]t*, *pl[ɔ]ra*, etc. en ambdues localitats, observem una major tendència a l'obertura en aquests contextos a la capital catalana que no pas a la berguedana. Per tant, podem dir que el parlar de Berga es mostra, en general, més conservador, és a dir, més proper a mantenir la [o] etimològica que no pas el parlar de Barcelona, tot i que, en alguns casos en què majoritàriament no s'ha produït aquesta obertura, la hi trobem a Berga, així com en àrees determinades del nord-occidental.

3.2.2.1. Diftong *ou*

El diftong *ou* (amb la vocal provinent de *o*, *ü*) es comporta de manera diferent pel que fa a l'obertura de la vocal mitjana en posició tònica. Tal com explica Recasens (1996 [1991]: 137), en aquest cas l'obertura es produeix en unes zones específiques del territori, no especialment properes a l'àrea de Barcelona (la zona en què aquest fenomen s'aplica de forma més intensa en els altres casos que hem tractat). De fet, en els mots del tipus *jou*, *roure*, etc., la vocal mitjana s'obriria a [ɔ] especialment en zones del català nord-occidental, el català central de transició amb el nord-occidental, el valencià i l'alguerès.

Observem els mots que hem destacat en aquest cas:

36. En aquest cas, el *DECat* no dona cap informació referent a la pronúncia de la vocal mitjana tònica. Tot i això, tant aquest diccionari com el *DCVB* fan referència a una possible pronúncia d'aquest terme amb aglutinació de part de l'article (*les/unes tisores* > *les/unes estisores*). Pel que fa a les dades recollides per mitjà de l'enquesta a Berga, en un 70 % dels casos hem trobat aquesta variant.

	BERGA		BARCELONA	
	[ɔ]	[o]	[ɔ]	[o]
Jou (< IŪGU(M))	100	0		✓
Tou (< TŌFU(M))	100	0		✓
Roure (< RŌBŌRE(M))	100	0		✓

En general, pel que fa a aquests tres termes, tant el *DCVB* com el *DECat* coincideixen que la pronúncia majoritària en català oriental és amb [o] i en català occidental, amb [ɔ].³⁷ Segons les nostres dades, sí que hi hauria una *o* tancada a Barcelona, però hem recollit una [ɔ] a Berga, fet que coincidiria amb les pronúncies de l'*ALDC* (2001-2014) referents a la majoria o a la totalitat de municipis berguedans enquestats.

Com a conclusió d'aquest apartat, podem dir que si en els casos amb una vocal tònica provinent de *ō, ū* havíem observat una major tendència del parlar de Barcelona a l'obertura de la vocal tònica, en els termes que contenen un diftong decreixent *ou* (amb la vocal provinent de *ō, ū*) observem una tendència en sentit contrari ja que, tot i que en les dues parles que estem comparant es produeix una coincidència de solucions, per exemple, en *p[ó]u* o en *pr[ó]u*, quant als termes *jou, tou* i *roure* es mantindria la [o] etimològica a Barcelona, mentre que aquesta vocal s'obriria (com a la major part del català occidental) a Berga.

4. CONCLUSIONS

En aquest article hem parat atenció a la distribució de les vocals mitjanes tòniques dins mateix del dialecte central. Concretament, ens hem fixat en les diferències de pronúncia observables en aquest sentit entre el parlar de Berga i el que es considera no marcat a Barcelona i, per extensió, en català central.

En primer lloc, cal dir que aquest treball ens ha permès de comprovar que l'abast de la diferència de pronúncies quant a les vocals mitjanes tòniques és, si més no, remarcable, en el sentit que inclou un conjunt de termes prou elevat com per ser digne d'estudi. A més, creiem que el nombre de mots amb diferències en el timbre de les vocals mitjanes tòniques a Berga pot ser, encara, superior, tot i que no en quedi constància en aquest treball. Per tant, seria necessari un estudi més aprofundit per poder determinar l'abast real de la diferència de pronúncies entre el parlar de Berga i el que es considera no marcat en barceloní i, per extensió, en català central.

37. Si bé és cert que en general es fa aquesta distribució, cal dir que el *DECat* recull *t[ó]u* a part del nord-est del Principat i, pel que fa a *roure*, el *DCVB* anota una [ɔ] precisament a Berga i el *DECat* afirma que trobem *r[ó]ure* a part del nord-oest del Principat, des del Lluçanès al Berguedà i tot el Cardener.

El present estudi, però, no ens ha servit només per poder determinar en quins mots es produeix aquesta diferència fonètica, sinó que ens ha permès també d'observar, en alguns casos, certes tendències o regularitats que n'expliquen la distribució i que poden tenir a veure amb l'evolució històrica dels mots, però també amb qüestions contextuals.

Comencem, seguint l'estructura de l'article, pels casos que tenen a veure amb una vocal mitjana anterior en posició tònica: quant als termes amb evolucions a partir del diftong *AI* o de *Ē*, hem observat que, tot i que la solució amb [e] és la majoritària a Berga (fet que és l'esperable), trobem casos en què s'ha conservat una [ɛ] compartida amb indrets del nord-occidental i corresponent a un estadi anterior de llengua, a diferència del que passa en barceloní i, de fet, majoritàriament en català central. Aquestes pronúncies amb [ɛ] (< *AI* / *Ē*) són més aviat escadusseres a la capital berguedana (tot i que no descartem que n'hi pugui haver més) i, en aquest cas, la seva distribució sembla arbitrària. Sí que hem pogut trobar, en canvi, una regularitat que explica la distribució de pronúncies en certs casos en què la vocal tònica prové de *Ē*, *i*: hem comprovat que els contextos tancadors influeixen molt menys a Berga (com a la diòcesi de Girona) que no pas a Barcelona i, de fet, a la major part del català central. A la capital berguedana, doncs, apareix en la majoria de casos una pronúncia amb [ɛ] tot i els contextos tancadors, mentre que a la capital catalana i a les comarques circumdants trobem una [e]. Tenint en compte les dades pel que fa a aquest fenomen i el que en diu la bibliografia, hem conclòs que la pronúncia amb [e] seria més innovadora i, en canvi, la [ɛ] d'algunes comarques interiors i del nord de Catalunya (entre les quals hi hauria el Berguedà o, si més no, la seva capital) es correspondria amb una pronúncia més tradicional, més conservadora.

Encara referent als mots amb *Ē* o *i*, hem observat també que, en alguns termes concrets, el barceloní ha seguit l'evolució regular, ja que presenta una [ɛ] i, en canvi, al parlar de Berga trobem una [e]. La pronúncia berguedana, en aquest cas, torna a ser un exemple de conservadorisme perquè es deu a un manteniment d'un estadi anterior de llengua, compartit amb el nord-occidental. El fet que puguem trobar aquesta solució a la capital del Berguedà no és sorprenent ja que, com expliquen Badia (1984 [1951]) o Recasens (1996 [1991]), la zona de transició entre el català central i el nord-occidental és molt extensa pel que fa a les pronúncies [e] i [ɛ] tòniques provinents de *Ē*, *i*.

Per cloure l'apartat dedicat a la vocal mitjana anterior, hem observat també algunes diferències en les pronúncies de certes formes verbals i de cultismes. En el primer cas, hem vist que les analogies entre formes d'un mateix verb o entre verbs en què la vocal es troba en contextos semblants juguen un paper molt important en les pronúncies d'aquests termes i que aquestes relacions analògiques poden anar en direccions diverses. La diferència més important que hem observat entre el parlar de Berga i el barceloní en aquest sentit és la pronúncia dels imperfets en *-eia*: amb [e] a la capital berguedana i amb [ɛ] a la catalana. Quant al segon grup de termes, els cultismes, hem exposat que no segueixen l'evolució fonètica regular com els mots patrimonials i que, per tant, la seva pronúncia s'ha d'explicar a partir de relacions analògiques. Tot i les dificultats que aquesta llibertat de realització provoca a l'hora d'establir-ne les pronúncies, hem pogut apuntar certes tendències en aquest sentit (per exemple, la de pronunciar els cultismes en *-ecte/a* amb [ɛ] a Berga, però amb [e] a Barcelona). De totes maneres, caldria un estudi molt més de-

tallat en aquest sentit per tractar altres cultismes i per saber si les tendències que hem apuntat són realment generals en aquests territoris o hi trobem molta variació.

Passem ara a sintetitzar les conclusions referents als mots amb vocals mitjanes posteriors en posició tònica: quant als termes amb una vocal tònica provinent de *ō* i en què observem diferències en la pronúncia a Berga i Barcelona, sembla que en algunes parau-les hi ha més tendència a mantenir l'obertura a la capital berguedana però, en d'altres, trobem una [o] a Berga i, en canvi, es manté la *o* oberta en barceloní. Per tant, no hem observat cap tendència clara quant al manteniment o tancament de la /ɔ/ llatinovulgar a Berga i Barcelona en casos que s'aparten de la norma general.

Pel que fa a les vocals provinents de *ō* i *ū*, deixant de banda els casos en què a les dues localitats s'ha conservat la [o] llatinovulgar, podem concloure que, encara que en moltes ocasions s'hagi produït l'obertura en monosíl·labs o en síl·laba inicial tònica que exposa Coromines (1974 [1971]) tant a Berga com a Barcelona, hi ha una major tendència a l'obertura en aquests contextos a la capital catalana que no pas a la berguedana. Aquesta conclusió coincideix amb l'afirmació de Veny (2002 [1978]) segons la qual aquesta tendència a l'obertura en català central adquireix la seva màxima esplendor en el barceloní. Per tant, podem dir que, en general, el parlar de la capital del Berguedà és més conservador pel que fa a les pronúncies, és a dir, que té més tendència a mantenir la [o] etimològica que no pas el barceloní, però també hem observat que, en alguns casos en què no s'ha produït aquesta obertura pràcticament enlloc del domini lingüístic català, sí que la trobem a Berga, així com també en algunes àrees del català nord-occidental.

Cal fer una referència a part als mots que contenen el diftong decreixent *ou*, amb la vocal provinent de *ō*, *ū*. En contrast amb el comportament general dels mots destacats amb aquestes vocals llatines, sembla que en els casos amb *ou* en què no es produeix una coincidència de solucions, hi ha una major tendència a l'obertura de la vocal mitjana en el parlar de Berga (com a la major part del català occidental) que no pas en el barceloní.

A partir de l'anàlisi de totes les dades, doncs, sembla que podem afirmar que s'observen regularitats o tendències més clares en els mots en què la vocal tònica prové de *ē*, *ī* o bé de *ō*, *ū* mentre que, en la resta de casos, observem força arbitriietat quant a les diferències de pronúncia. A més, hem constatat que, en general, el parlar de Berga es mostra més conservador que el barceloní, ja que manté més freqüentment pronúncies corresponents a estadis anteriors de llengua. Podem extreure, encara, una altra observació general d'aquest estudi: la localització geogràfica de la capital berguedana ha propiciat que, en alguns casos, el parlar de Berga presenti pronúncies compartides amb el nord-occidental (o amb algun subdialecte d'aquest) o amb el parlar corresponent a la diòcesi de Girona.

Fins ara, tot i que diversos estudiosos s'havien interessat per l'estudi de la distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central, no s'havia dut a terme cap investigació específica sobre la parla berguedana. Mitjançant aquest estudi descriptiu, hem pogut deixar constància de les pronúncies genuïnes a Berga pel que fa a les vocals mitjanes tòniques i apuntar, en alguns casos, certes tendències que s'hi relacionen. Tot i això, caldria ampliar el nombre de termes observats per definir més concretament l'abast d'aquestes diferències de pronúncia però, sobretot, caldria observar si aquestes pronúncies genuïnes són encara les més freqüents a la capital berguedana. En una ciutat com Berga, de poc més de 16.000 habitants, la gran majoria d'estudiants interessats a cursar estudis supe-

riors s'ha de desplaçar fora de la població (generalment a Manresa o Barcelona) per manca d'infraestructures a la pròpia localitat. Aquest fet, sumat a la major exposició d'aquestes generacions de joves a l'estàndard central (basat en el barceloní) pot haver afavorit la pèrdua de les realitzacions més genuïnes de la localitat en favor de les que es consideren generals a Barcelona i, per extensió, en català central. Així, doncs, caldria, arribats en aquest punt, fer enquestes intergeneracionals per poder observar si hi ha una relació directament proporcional entre el descens de l'edat i la pèrdua de les pronúncies genuïnes de la capital berguedana quant a les vocals mitjanes tòniques i, per tant, l'adquisició d'aquelles que es consideren no marcades en català central.

Tot i apuntar aquestes noves línies de recerca, considerem que, amb aquest treball, hem omplert un buit pel que fa a l'estudi de les vocals mitjanes tòniques en un territori específic del català central i hem contribuït, amb les nostres dades i amb la compilació de referències disperses a les pronúncies de la capital del Berguedà, a obrir nous fronts quant a l'estudi de la distribució d'aquestes vocals. Considerem que és interessant i necessari estudiar aquestes diferències dins mateix dels dialectes per donar-los importància i evitar que, a causa de la uniformització a què s'inclina la llengua, acabin desapareixent.

5. BIBLIOGRAFIA

- ALDC = VENY, Joan / PONS I GRIERA, Lúdia (2001-2014): *Atles Lingüístic del Domini Català*. Barcelona: IEC.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1966): «Predominio de las vocales abiertas *e* y *o* en el catalán de Barcelona», *Revista de Filología Española*, vol. 49. Madrid: CSIC, p. 315-320.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1970): «Les vocals tòniques *e* i *o* en el català de Barcelona. Assaig d'anàlisi fonològica de la situació actual», *Estudis Romànics*, vol. 12. Barcelona: IEC, p. 119-172.
- BADIA I MARGARIT, Antoni Maria (1984 [1951]): *Gramàtica històrica catalana*. València: Eliseu Climent editor.
- BRUGUERA, Jordi (1998 [1990]): *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana (Diccionaris Complementaris, I).
- COROMINES, Joan (1974 [1971]): *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club editor.
- COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial.
- DCVB = ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. Palma: Moll [versió electrònica <<http://dcvb.iecat.net/>>].
- DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial.
- DIEC = *Diccionari de la llengua catalana* (2007 [1995]). Barcelona: IEC [versió electrònica <<http://dlc.iec.cat/>>].
- FABRA, Pompeu (1906): «Les *e* toniques du catalan», *Revue Hispanique*, vol. 15. Nova York: Hispanic Society of America, p. 9-23.

- FABRA, Pompeu (1912): *Gramàtica de la lengua catalana*. Barcelona: Massó, Casas & Cia.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (coord.) (2000): *Gramàtica històrica catalana II*. Barcelona: UOC.
- MASCARÓ, Joan (1978 [1976]): *Catalan Phonology and the Phonological Cycle*. Bloomington: Indiana Linguistics Club.
- MASCARÓ, Joan (2008): «La distribució de les vocals mitjanes tòniques en català central», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, vol. 44. València / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 79-102.
- MOLL, Francesc de Borja (1991 [1952]): *Gramàtica històrica catalana*. València: Servei de Publicacions Universitat de València.
- ALCOVER, Antoni Maria / MOLL, Francesc de Borja (1929-1933): *La flexió verbal en els dialectes catalans* [PEREA, Maria Pilar (dir.), versió electrònica <espm.iec.cat/fvdc/>].
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (2013 [1998]): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- PI-MALLARACH, Josep (1999 [1997]): *L'obertura de les vocals mitjanes en una mostra de neologismes del català*. Bellaterra: UAB (Tesis doctorals de la UAB).
- PI-MALLARACH, Josep (2001). «Els neologismes com a indicadors de l'evolució fonològica de la llengua. El cas de les vocals mitjanes en el català central actual», dins *La Historia de los lenguajes iberorrománicos de especialidad: la divulgación de la ciencia*. Frankfurt am Main / IULA-UPF / Vervuert-Iberoamericana.
- PI-MALLARACH, Josep (2003). «La pronúncia oberta o tancada de les oo en els neologismes nominals del català central: És la presentació d'una tendència innovadora o bé la confirmació d'una manifestació antiga?», dins *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. II, p. 311-325.
- Portal enciclopèdia.cat*: <<http://www.enciclopedia.cat/>>. Barcelona: Grup Enciclopèdia Catalana.
- RECASENS, Daniel (1993): *Fonètica i fonologia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- RECASENS, Daniel (1996 [1991]): *Fonètica descriptiva del català (Assaig de caracterització de la pronúncia del vocalisme i consonantisme del català al segle XX)*. Barcelona: IEC.
- VENY, Joan (1985): *Introducció a la dialectologia catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VENY, Joan (2002 [1978]): *Els parlars catalans (Síntesi de dialectologia)*. Palma de Mallorca: Moll.
- VENY, Joan / MASSANELL I MESSALLES, Mar (2012): *Dialectologia catalana*. Barcelona: UOC.
- VENY, Joan / MASSANELL I MESSALLES, Mar (2015): *Dialectologia catalana. Aproximació pràctica als parlars catalans*. Barcelona / Alacant / València: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona / Publicacions de la Universitat d'Alacant / Publicacions de la Universitat de València.
- WHEELER, Max (1979 [1974]): *Phonology of Catalan*. Oxford: Blackwell.
- WHEELER, Max (2005): *The Phonology of Catalan*. Oxford: Oxford University Press.

RESUM

La pronúncia de les vocals mitjanes tòniques presenta diferències arreu del domini lingüístic català, fins i tot dins mateix dels dialectes, com passa en català central. En aquest sentit i encara que pràcticament no n'apareguin referències en obres anteriors, s'observen diferències quant a la distribució d'aquestes vocals a Berga respecte del que seria general en català central i en barceloní. El present estudi, fet des de la perspectiva de la dialectologia tradicional com a auxiliar de la gramàtica històrica, pretén fer una descripció de la distribució de les vocals mitjanes tòniques a la capital berguedana per, posteriorment, poder comparar aquesta distribució amb la que es considera general o no marcada en barceloní i, per extensió, en català central. Com veurem, l'abast d'aquesta diferència de pronúncies és, si més no, remarcable i, a més, hem pogut observar, en alguns casos, certes tendències o regularitats que n'expliquen la distribució; regularitats o tendències que poden tenir a veure amb l'evolució històrica dels mots, però també amb qüestions contextuais.

MOTS CLAU: Vocals mitjanes tòniques, Berga, Barcelona, distribució, regularitats.

ABSTRACT

A first approach to the distribution of mid-high tonic vowels in Berga

The pronunciation of the mid-high tonic vowels is subject to considerable variation in the Catalan-speaking linguistic area, even within the major dialect divisions, as is the case of Central Catalan. Thus, in spite of it hardly being mentioned in previous work, we can observe differences regarding the distribution of these vowels in Berga as opposed to what would be considered normal in Central Catalan and in the Catalan of Barcelona (*barceloní*). The present study, carried out from the perspective of traditional dialectology as a subsidiary branch of historical grammar, is an attempt to describe the distribution of mid-high tonic vowels in the *bergedà* capital and compare this distribution with what is considered the norm or unmarked in *barceloní* and, by extension, in Central Catalan. As we shall see, the scope of these pronunciation differences is, at the very least, remarkable and, in addition, in some cases we have been able to observe certain tendencies or regularities that explain their distribution; regularities or tendencies that could have something to do with the historical development of words, and also with context.

KEY WORDS: mid-high tonic vowels, Berga, Barcelona, distribution, regularities.